

УДК 341.231“18”

О.М. СІВАШ, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ІДЕЯ СУВЕРЕНІТЕТУ В XIX СТ.: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ

Ключові слова: суверенітет, подільність суверенітету, незалежність, правосуб'єктність

Питання державного суверенітету займає в історії та теорії міжнародного права особливе місце. Переломні моменти в історії міжнародного права є наслідками змін в розумінні саме цього фундаментального поняття. Сучасний стан розвитку міжнародних відносин викликає питання щодо можливого майбутнього суверенної держави. Висловлюються полярні ідеї: одні пророкують «загибель» суверенної держави, яка в умовах глобалізації має поступатися державним суверенітетом; інші говорять, що відбувається лише еволюція змісту поняття державного суверенітету, а тому суверенна держава і надалі буде залишатися впливовим суб'єктом міжнародного права та міжнародних відносин.

Вирішення питання майбутнього суверенної держави, а разом з цим і міжнародного права, потребує знань як про еволюцію самого цього поняття, так і про розвиток теорій суверенітету, оскільки вивчення історичного досвіду збільшує прогностичну силу нашого мислення. Знання того, які історичні події викликали гострі дискусії навколо поняття державного суверенітету та які теорії в результаті цього виникали, які з них були сприйняті міжнародним правом, а які так і залишилися теоріями, можуть стати тим фундаментом, на якому будуть формуватися ідеї щодо майбутнього поняття державного суверенітету, суверенної держави як суб'єкта міжнародного права. Звідси, мета статті – визначити питання, які були в центрі полеміки про суверенітет у XIX ст. й теорії, що висувалися у зв'язку з цим. Її новизна полягає в зазначенні позицій науковців Російської Імперії з проблемних питань суверенітету. Ідеї цих вчених є теоре-

тичним надбанням і фундаментом не тільки російської, а й української науки міжнародного права, оскільки частина сучасної України входила до території Російської Імперії. Науковці Харківського, Київського і Новоросійського університетів вносили свою вагому лепту і впливали на формування в державі науки міжнародного права взагалі і концепції суверенітету зокрема.

Питаннями суверенітету займалися радянські вчені: І.Д. Левін, Я.М. Магазінер, Л.А. Маджорян, Г.І. Тункін. Окремі міжнародно-правові аспекти поняття державного суверенітету досліджували вітчизняні юристи В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, В.А. Василенко, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, В.І. Євінтов, М.І. Грачов, Г.В. Ігнатенко, В.О. Карташкін та ін.

Ідея суверенітету була однією з ключових проблем у науці міжнародного права XIX ст. До найбільш суперечливих питань, обговорюваних у зв'язку з концепцією суверенітету, входили такі: 1) чи сумісний суверенітет з міжнародним правом, як правом, що стоїть над державою; межі суверенітету і пов'язане з цим питання втручання; 2) можливість співробітництва в рамках міжнародних організацій, їх правове положення, компетенція; 3) чи може держава бути не суверенною; можливість подільності суверенітету (в аспекті міжнародної правосуб'єктності).

Перше питання – про можливість співіснування суверенної держави і міжнародного права, як права, обов'язкового для суверенних суб'єктів, – дуже актуальне та широко обговорювалось у науці того часу. І якщо в період зародження міжнародного права основним завданням законодавців було утвердження суверенітету монархів, то надалі завданням міжнародно-правової доктрини став пошук теоретичного обґрунтування можливості підпорядкування суверенної держави міжнародному праву як необхідним рамкам співіснування суверенітетів.

У XVIII ст. наукою міжнародного права слідом за практикою принцип суверенітету був визнаний основним принципом міжнародного права. Він був керівним началом всіх

інших поглядів. Як зазначають деякі вчені, «держава довгий час безальтернативно монополізувала роль виразника і представника інтересів розвитку суспільства. Зміцнення інститутів держави було синонімом прогресу, «безпека розвитку» стала синонімом поняття «безпека держави» або національна безпека» [1, с.99–100]. Звідси, держави вважали себе незалежними та відокремленими суб'єктами права, що існують тільки з метою самозбереження. Обґрунтування подібної позиції черпали з теорії «абсолютного суверенітету». Суверенітет у цих умовах вважався непорушною основою розвитку держави і тлумачився як категорія абсолютна. З огляду на це є цілком логічним, що самозбереження держави стійко пов'язувалося із суверенітетом.

Велика французька революція, що стала протестом проти свавілля абсолютної влади в окремо взятій державі, взяла на озброєння ідею суверенітету нації. Остання стала основою захисту прав людини і громадянина та положень про обмеження державної влади. Франції, де абсолютизм досяг апогею, викликавши революцію, судилося стати країною, внутрішні події якої мали ефект бомби, що розірвалася. У кінцевому рахунку, Велика французька революція позначилася на розвитку загальноєвропейської історії. Але «мішенню» революції у Франції було монарше свавілля – наслідок абсолютизму, тобто внутрішній аспект абсолютної влади французького монарха. Проте в ХІХ ст. під впливом фактів об'єктивної дійсності назріває необхідність перегляду підходу до реалізації зовнішнього аспекту суверенітету. З певною умовністю, оскільки зовнішній і внутрішній аспекти суверенітету, це «дві сторони однієї медалі», а значить, зміни в одній неминує спричиняють зміни в другій, можна зробити висновок: ідея суверенітету нації «вихолостила» внутрішню основу абсолютного суверенітету, а зростаюча необхідність співпраці підточувала можливість зовнішнього його прояву. Справа в тім, що соціально-політичні реформи і науково-технічний прогрес вплинули на зростання потреби у внутрішніх ресурсах, необхідних для

самозбереження держав. Навіть найбільші держави зіткнулися з цією проблемою. Вона могла бути вирішена за допомогою колоніальної експансії та через взаємне міждержавне співробітництво.

Завдяки першому способу окремі держави, з одного боку, вирішували для себе проблему, що виникла, з другого – поширювали на інші континенти класичне міжнародне право, в якому суверенітет був основоположним принципом. Автори роботи «Вестфальський мир» зазначають: «Суверенітет став центральним поняттям того режиму міжнародного права, під владарюванням якого розвинулися сучасні держави Європи і який ці держави в процесі просування колоніалізму, а потім деколонізації поширили по всьому світу» [2, с.8].

Розвиток міждержавного співробітництва безумовно вимагав еволюції поглядів на державний суверенітет. У цих умовах теорія абсолютного суверенітету ставала неприйнятною, оскільки її реалізація стримувала розвиток міждержавних відносин і міжнародного права, що їх забезпечувало. «Самі начала свободи є історичними пережитками поліцейської держави ХVІ–ХVІІІ століть з необмеженим абсолютизмом королів, з особистою палацовою і династичною зовнішньою політикою, тісно пов'язаною із уявленнями про безмежний суверенітет держави, якому не може бути протиставлено правових граней і будь-яких заборон, крім моралі, філософії і політики», – писав М.М. Голубєв [3, с.37].

Активізація співробітництва держав підвела суверенні країни до необхідності дотримуватися стратегії, яка обмежувала або навіть частково руйнувала, у певному сенсі, незалежність – саму основу самозбереження. «Ерозія» абсолютного державного суверенітету дала поштовх до появи двох крайніх ідей, в основі яких лежить твердження про несумісність міжнародного права і суверенного державного порядку. Перша з них ратувала за відмову від державного суверенітету як поняття застарілого на користь міжнародного права; сюди ж можна віднести ідеї про суверенітет права (Л. Дюгі, Г. Кельзен та ін.) [4, 5].

Друга теорія полягала у зведенні міжнародного права до «зовнішньодержавного права» [6] або міжнародної моралі (Цорн, Лассон). «Міжнародному праву відмовляють у визнанні його правом, – зазначав О.М. Горовцев, – посилаючись на два його гріхи: відсутність у його сфері начебто іманентних самому поняттю всякого права двох основних елементів, а саме формально вищої примусової влади і писаного законодавства» [7, с.20]. Дійсно, «за своєю обов'язковою силою, за механізмом дії міжнародно-правові норми мало чим відрізнялися від інших правил поведінки, що діяли на міжнародному рівні. Аж до кінця XIX ст. у цій сфері практикувалася в кращому разі політична та моральна відповідальність» [8, с.28]. Тоді ж питання відповідальності привернули увагу вчених. Однак, навіть у XX ст. залишаються популярними теорії про несумісність суверенітету з міжнародною відповідальністю.

Обидві крайні теорії були наслідком того, що абсолютність розглядалася як одна з обов'язкових властивостей суверенної влади. Таке трактування сягає своїм корінням вчення першого теоретика суверенітету Ж. Бодена, який визначав це поняття як абсолютну і вічну владу в державі [9, с.8]. В.Е. Грабар, порівнюючи теорію суверенітету Ж. Бодена та ідеї італійського легіста XIV ст. Балда, зазначив: Ж. Боден «надав йому (питанню про природу держави – О.С.) ту різку форму, в якій воно потім перейшло в науку державного права, спрямовуючи її часом на зовсім помилковий шлях... рішення, дане Боденом, повинно було в своєму подальшому розвитку, повести... до заперечення навіть самої можливості існування міжнародного права, що насправді і трапилося в XVII ст.» [10, с.6]. Як бачимо, концепції, що заперечують міжнародне право, є ще більш популярними в XIX ст. і знаходять багато прихильників. Визнаючи, слідом за Ж. Боденом, абсолютність однією з властивостей суверенітету, окремі вчені доводили неможливість правового обмеження дій суверенної влади і на цій підставі відмовляли міжнародному праву в існуванні.

Більшість учених-міжнародників Російської Імперії¹ не були прихильниками зазначених крайніх точок зору, а будували систему міжнародного права на двох началах: одне з яких – начало суверенітету держав, друге – ідея про юридичний порядок. Відповідно до цієї точки зору суверенітет не перестає бути основним принципом міжнародного права, просто врівень з ним ставиться ідея співпраці. (Лише окремі представники російської науки будували міжнародне право на ідеї суверенітету²). Слід сказати, що історія підтвердила вірність позиції цієї більшості. Поняття «суверенітет держави» виявилось досить стійким, еволюціонуючи разом з розвитком міжнародного права, воно дожило до сьогодення і стало основою ряду принципів міжнародного права. І праві вчені, які доводили, що абсолютність – одна з властивостей суверенітету держав лише на певний період їх розвитку, а не обов'язкова складова державного суверенітету. Таке розуміння, «зберігши» суверенну державу, дало можливість подальшого розвитку міжнародного права, щоб забезпечувати зростаючі потреби в регулюванні відносин суверенних суб'єктів. Як зазначав Л.О. Камаровський, «силою речей міжнародний союз поступово перетворюється з фактичного порядку на юридичний. Це явище надзвичайно цікаве і виявляється з особливою силою в нашому столітті. Разом із тим, більш рельєфно виступають як реальний, позитивний характер міжнародного права, так і основна мета, до існування якої воно більш за все прагнуло. Мета ця полягає у впровадженні в зносинах держав можливо справедливого і тривалого миру за допомогою особливої, міжнародної організації» [11, с.5].

Та ж зростаюча взаємозалежність викликала появу міжнародних уній – перших міжнародних організацій. Як справедливо зазначає

¹ Наукові надбання українських і російських вчених Російської Імперії є вагомим спадком не тільки російської, але й вітчизняної науки міжнародного права.

² Так, професор Київського університету О.О. Ейхельман писав про російське міжнародне право.

І.І. Лукашук, «система суверенних держав, що склалася в минулому, являла собою в основному комплекс двосторонніх відносин». «З часом, – розвиває він свою думку, – такі відносини вже не могли забезпечити як загальні, так і індивідуальні інтереси держав» [12, с.120]. Саме з XIX століття відчувається ця проблема, що вимагає більш високого рівня співробітництва. Як наслідок, стали створюватися міжнародні організації, що вимагало визначення їх статусу в міжнародному праві. Наукові пошуки вирішення цього питання також були пов'язані з концепцією суверенітету. У вступній статті до збірки «Право і світ в міжнародних відносинах» (1899 р.) редактори писали: «Збірка присвячується лише розгляду корінних питань міжнародного життя, якими є: принцип незалежності держав і правильних стосунків між ними, що ведуть у наші дні до поступового вироблення міжнародних організацій, зачатки яких неважко помітити в сучасних уніях, що прагнуть стати всесвітніми...» [13, с.VII].

Таким чином, у XIX ст. у зв'язку з новими потребами держав у спілкуванні на постійній основі, викликаних економічним і науково-технічним розвитком, виникають адміністративні союзи. Безумовно, наука не могла залишитися осторонь розгляду одного з найважливіших питань сучасності. Серйозно займалися цією проблемою німецькі вчені Р. Моль, І. Штейн, у Росії – В.Н. Лешков. Так, Р. Моль писав про необхідність заповнити систему міжнародного права, засновану на суверенітеті держав, спеціальним відділом юридичних норм, завдання яких – регулювати соціальні інтереси народів. На його переконання, ці норми не повинні надалі розглядатися як пониження суверенітету держав, а розумітися як наслідок взаємодопомоги держав, що впливає з міжнародного спілкування.

Ставлення держав до міжнародних організацій було далеко не однозначним. З одного боку, видимі переваги співпраці на постійній основі, що дає можливість запобігати і залагоджувати проблеми, з другого – ефективність діяльності організацій безпосередньо

залежала від обсягу повноважень організацій. Тобто мета організацій могла бути досягнута лише за умови, що вони матимуть можливість колективного тиску, але кожна держава побоювалася, що цей тиск рано чи пізно буде спрямовано на неї саму. «Для успішної діяльності уній, – читаємо у статті 1899 р., – недостатньо, щоб всі учасники згідно виконували договірні постанови, але необхідні і такого роду установи, які, будучи живим втіленням ідеї міжнародного спілкування, були б їх виконавчими органами» [13, с.121]. Тут питання правосуб'єктності тісно пов'язується з питанням суверенітету держави. Слід сказати, що одні російські вчені дотримувалися класичного визначення поняття міжнародного права як права, що регулює відносини між державами (Ф.Ф. Мартенс, О.О. Ейхельман, В.Е. Грабар, М.О. Таубе, О.М. Горовцев та ін.); другі розширюють поняття міжнародного права, поширюючи його на приватних осіб і визнаючи, таким чином, їх міжнародну правоздатність (М.М. Капустін, Л.О. Камаровський, В.П. Даневський, В.А. Ульяницький, П.Є. Казанський, Е.К. Сімсон та ін.). Серед останніх, особливо слід виділити Сімсона, який заперечував можливість існування права між державами, зводячи його до зовнішнього державного права. Він вважав, що міжнародне право за сутністю – національне. О. Ейхельман зі своєю ідеєю «російського міжнародного права» був близький у своїх судженнях до цього крайнього позитивного напрямку.

Третя проблема – питання про подільність суверенітету, пов'язана з появою різних форм міжнародно-правової залежності держав і створенням з кінця XVIII ст. федеративних утворень. Тоді виникло питання про вплив можливих форм залежності на суверенітет держав, обговорюється можливість його подільності, з'являється термін «напівсуверенні держави».

Питання це широко обговорювалося з XVIII ст. у німецькій літературі. Пояснюється це тим, що подільність суверенітету для Німецької імперії в першу чергу проблема практична, яку намагалася розв'язати теорія. Тео-

ретичні розробки в цій сфері були викликані необхідністю визначення статусу та компетенції імперії і політичних утворень, що до неї входять. Проблема ця сягає своїм корінням положень, закріплених ще Вестфальським миром. Тоді деякі німецькі князі отримали права внутрішнього суверенітету, але були обмежені в самостійній зовнішній політиці, тобто не мали повного зовнішнього суверенітету. Ця ситуація породжувала труднощі у визначенні їх міжнародно-правового статусу. У цей час з'являється термін, який застосовується до такого роду утворень – напівсуверенні суб'єкти. Представники німецької науки міжнародного права у зв'язку з конструкцією поняття союзної держави обґрунтовували вчення про несуверенні держави. Г. Мейер і особливо П. Лабанд і Г. Єллінек доводили, що суверенітет зовсім не є обов'язковою властивістю держави. Критикував теорію напівсуверенних держав Зейдель, доводячи, що поняття суверенної влади, як вищої у державі, не допускає ні зменшення ні обмеження її іншою владою, в іншому випадку необхідно визнати знищення суверенітету як найвищої категорії. Тому Зейдель заперечував можливість існування союзної держави, вважаючи, що це зовсім не держава, а договірне об'єднання суверенних держав. Фактичне існування територій з різними формами залежності породило такі погляди: або заперечувалася їх міжнародна правосуб'єктність, і суверенітетом називали лише зовнішню незалежність, оскільки бачили, що верховенство не дає можливості виступати повноправним суб'єктом; або визнавалася їх урізана правосуб'єктність. Це питання стало надзвичайно актуальним для США напередодні громадянської війни. Тоді точилися гострі дискусії про правове становище штатів.

М.І. Палієнко писав про витoki цієї проблеми таке: «З огляду на те, що від часів Бодена в правній та політичній доктрині панував погляд, що суверенітет є істотною приналежністю, необхідною ознакою держави, бажання визнати такі залежні політичні організації державами приводили до визнання

їх суверенітету, але разом з тим примушені були визнавати цей суверенітет зменшеним, розділеним, або відносним – півсуверенітетом» [14, с.8]. Але сам Ж. Боден, вважаючи суверенітет одним з обов'язкових елементів держави, як одну із властивостей суверенітету називав його неподільність. І з часів Бодена і Гоббса неповний суверенітет розглядався як поняття, що суперечить логіці і змісту самого суверенітету. Вважалося, що останній може бути або повним, або він зовсім відсутній. Ця ідея неподільності суверенітету, крім того, чудово поєднувалася і була основою панівного уявлення про те, що суверенітет належить не державі як юридичній особі, а будь-якому органу держави. Адже лише тоді, коли з'явилася сконцентрована в одному органі необмежена і абсолютна влада, виникла передумова до виявлення принципу суверенітету. Таким чином, за допомогою ідеї неподільності суверенітету утверджувалася абсолютна та необмежена влада монарха в державі. У науці ж міжнародного права кінця XVIII ст. виник, і мало того, став досить поширеним термін «напівсуверенні держави».

«З самого поняття суверенітету логічно випливає, що суверенітет не може бути поділим, зменшеним, збільшеним, дробленим і тощо», – читаємо у словнику початку XX ст. Далі його укладачі пояснюють: «Теорія «подільності суверенітету» пов'язана з існуванням складних держав (Токвіль, Вайц), нині ця теорія полишена і замінена теорією несуверенних держав». Оскільки монархам васальних держав належить в усіх внутрішніх справах вся сукупність прав, то в деякій частині літератури встановилося неправильне найменування їх напівсуверенними монархами. З точки зору міжнародного права, суверенітет – абсолютне і виключне право держави вирішувати всі внутрішні питання, незалежно від волі інших, і вступати з іншими державами у всілякі угоди, – зазначалося у словнику, – міжнародне спілкування можливе тільки при взаємному визнанні державного суверенітету [15, с.394].

Ця проблема досліджувалася спеціалістами в галузі державного права. Так, М.О. Купле-

васький писав: «Три суттєвих елементи містять у собі термін «держава»: 1) населення, 2) територія, 3) постійна і незалежна влада» [16, с. 3]. Разом з тим науковець зазначає, що «незалежність є ознакою не настільки явною, щоб не викликати суперечок» [16, с.7]. Він пише, що в умовах спільного існування багатьох держав можна говорити лише про більший чи менший ступінь незалежності [16, с.8]. Саме тому існує дві точки зору в літературі щодо незалежності. Перша передбачає, що держава, яка не має повної незалежності (*souverain*), зовсім відсутня; друга – припускає існування напівзалежних держав – *misouverain* [16, с.8]. М.О. Куплеваський пише, що навіть такі держави, як Швейцарія і Бельгійське королівство називають державами, хоча суверенітет їх більше обмежений (оскільки вони не мають права вести наступальну війну), ніж деяких залежних держав. Тому науковець впевнений, що такі «не зовсім незалежні суспільства», як наприклад, держави у складі Германської імперії чи Швейцарії можуть вважатися державами [16, с.10]. М.О. Куплеваський робить висновок: «держава існує доти, доки існує організована верховна влада, що не підлягає зміні сторонньою волею» [16, с.10]. Таким чином, для існування держави як такої політичному утворенню досить мати верховенство.

Схожої точки зору дотримувався і Ф.Ф. Кокошкін. Він зауважував, що «суверенітет» дійсно означає якість державної влади, але не необхідну, а лише звичайну; це поняття не можна застосувати до всіх держав, а лише до тих, які відіграють найбільш видатну роль у сучасному житті людства, і які ми зазвичай маємо на увазі, коли говоримо про державу» [17, с.75]. Вчений також вважає, що держави у складі Германської імперії не суверенні, однак є державами. Несуверенні держави – це внутрішньо самостійні політичні утворення [17, с.76].

Як ми бачимо, у XIX ст. питання суверенітету викликало глибокі наукові спори і напрошуються паралелі із сучасними дискусіями навколо майбутнього суверенної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол., наук. ред. О. Г. Білоус. – К. : КНЕУ, 2001. – 773 с.
2. Дмитрієв А. І. Методологія періодизації історії міжнародного права / А. І. Дмитрієв // Часопис Київськ. ун-ту. – 2005. – № 4. – С. 195–201.
3. Голубев Н. Н. Новые задачи современного международного права / Н. Н. Голубев // Право и жизнь. – 1922. – Кн. 3. – С. 36–44.
4. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Леон Дюги ; пер. А. Яценко, В. Краснокутского и Б. Сыромятникова ; с предисл. к рус. пер. П. Новгородцева и авт. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1908. – XL, 957 с.
5. Кельзен Г. Чистое учение о праве / Ганс Кельзен // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. Т. 3. Европа. Америка. XVII–XX вв. / Нац. обществ.-науч. фонд ; рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин. – М. : Мысль, 1999. – С. 703–717.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель : пер. с нем. – М. : Мысль, 1990. – 528 с.
7. Горювцев А. М. Некоторые основные спорные вопросы учения о праве в связи с международным правом / А. М. Горювцев. – Пг. : Скл. изд. кн. маг. «Право», 1916–1917. – XXXVI, 303, [4] с.
8. Лукашук И. И. Возникновение и становление международного права / И. И. Лукашук // Вестник Киев. ун-та. Серия: Международ. отношения, междунар. право. – 1984. – № 18. – С. 25–32.
9. Six books of the Common wealth by Jean Bodin / bridged and translated by M. J. Tooley. – N. Y. : Barnes and Noble, 1967. – 212 p.
10. Грабарь В. Э. Римское право в истории международно-правовых учений. Элементы международного права в трудах легистов XII–XIV веков / В. Э. Грабарь. – Юрьев : Тип. К. Маттиссена, 1901. – I–VII + 293 с.
11. Камаровский Л. А. Вопросы международной организации. Соединенные Штаты

Европы / Л. А. Камаровский. – М. : Юрид. кн. магазин и книгоизд-во Ф. В. Бусыгина, 1905. – 143 с.

12. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. – М. : Спарк, 2000. – 262 с.

13. Всемирные унии и их организация // Право и мир в международных отношениях : сб. ст. / под ред. Л. А. Камаровского и П. М. Богаевского. – М., 1899. – С. 69–118.

14. Палієнко М. І. Проблема суверенітету сучасної держави / М. І. Палієнко. – Х. :

Юрид. вид-во НКЮ УСРР, 1929. – 38 с.

15. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1901. – Т. XX. – С. 892–894.

16. Куплеваский Н. О. Русское государственное право : рукопись / Н. О. Куплеваский. – Харьков, 1889. – Т. 1. – 573 с.

17. Кокошкин Ф. Ф. Русское государственное право / Ф. Ф. Кокошкин. – М. : Изд. О-ва взаимопомощи студентов-юристов Моск. ун-та, 1908. – 155 с.

Сиваш О. М. Ідея суверенітету в ХІХ ст.: ключові питання / О. М. Сиваш // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 585–591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_96.pdf

Розглянуто позиції науковців, щодо співвідношення міжнародного права (як права, що зобов'язує державу) і суверенітету держави. Окреслені ідеї вчених в питанні впливу міжнародних організацій на еволюцію змісту поняття суверенітету. Визначено погляди на проблематику подільності суверенітету, які висувались в науці ХІХ ст.

***

Сиваш Е.М. Идея суверенитета в ХІХ ст.: ключевые вопросы

Рассмотрены позиции ученых, относительно соотношения международного права (как права, которое обязывает государство) и суверенитета государства. Обозначены идеи ученых в вопросе влияния международных организаций на эволюцию содержания понятия суверенитета. Определены взгляды на проблематику делимости суверенитета, которые выдвигались в науке ХІХ в.

***

Sivash O.M. The Idea of Sovereignty in the Nineteenth Century: Key issues

The positions of scholars regarding the relationship between international law (as the law that obliges the state) and state sovereignty have been considered. The researchers' ideas on the issue of international organizations influence on the evolution of the content of sovereignty have been outlined. The views on the problems of divisibility of sovereignty that had been put forward in the science in the nineteenth century were defined.